תנ״ך · אחרונים · חיד״א · חומת אנך · כתובים

חומת אנך על דברי הימים ב

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חומת אנך על דברי הימים ב

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חומת-אנך-על-דברי-הימים-ב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 5
פרק ג 5
פרק ה 6
פרק ו 6
פרק ז 7
פרק ח 8
פרק ט 9
פרק י 10
פרק יב 11
פרק יג 12
פרק יד 13
פרק טו 13
פרק טז 14
פרק יז 15
פרק יח 16
פרק יט 17
פרק כ 17
פרק כא 18
פרק כד 19
פרק כו 20
פרק כז 21
פרק כט 21
פרק ל 22
פרק לא 23
פרק לב 24
פרק לד 25
פרק לה 25
פרק לו 26

פרק א

פסוק א

ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו. אפשר דמצד היותו בן דוד מלך קדוש וחסיד נתחזק ואפשר לרמוז במ"ש בזהר הקדוש דהיו ט"ו צדיקים עד שלמה דהיתה אז סיהרא באשלמותא ולכן זכה שלמה לכל המעלות ודוד הע"ה היה צדיק י"ד ושלמה ט"ו וזה רמז ויתחזק שלמה בן דוד רמז כי דוד היה י"ד גימטריא דוד והוא ט"ו ובדיק בשמו שלמה דהיתה שלימה סיהרא באשלמותא ולכן נתחזק שלמה בן דוד דייקא על מלכות"ו:

פסוק ח

אתה עשית עם דוד אבי חסד גדול והמלכתני תחתיו. אפשר דרמז שהיה חסד גדול להורות שלא חטא בב"ש אמי וראויה לו ובא האות כי המלכתני תחתיו לי שאני בן בת שבע וזה חסד גדול עם אבי:

פסוק יא

יען אשר היתה זאת עם לבבך ולא שאלת וכו'. פירש הרב מהר"י בכ"ר דוד ז"ל במ"ש בברכות דף נ' מברכותיו של אדם ניכר אם הוא תלמיד חכם ובטובו ת"ח ומטובו הרי זה בור והכתיב ומברכתך וכו' שאלה שאני והכתיב הרחב פיך ואמלאהו ההוא בד"ת ומסתברא דאף דבמילי דעלמא לאו אורח ארעא לשאול כי אם מקצת כדכתיב ומברכתך אם קודשא בריך הוא יאמר לאדם שאל ממני ואתנה יכול לשאול הרבה אף במילי דעלמא וזו מעלת שלמה דעתה כי ה' אמר אליו שאל והיה יכול לשאול מילי דעלמא הרבה דאי אפשר לשאול הרבה כשרוצה דצריך לשאול מקצת ושביק כל מילי ושאל החכמה אשר ד"ת יכול לשאול הרבה בכל עת זהו שבחו וייטב בעיני ה' וז"ש יען אשר היתה זאת עם לבבך ולא שאלת עושר וכבוד וכו' דהם דברים שאין לשאול הרבה בעת שהוא רוצה ותשאל חכמה וכו' זהו תורף דבריו ז"ל. ואמר ותשאל לך חכמה ומדע אשר תשפוט וכו' כלומר שלא שאלת חכמה סתם דבשאלת חכמה סתם בזה כלול חכמה להשיג עושר ומעלות בני אדם ושבח העולם ופירשת דבריך דאתה שואל חכמה לשפוט העם. וגם אמרת לשפוט עמי אשר המלכתיך עליו כלומר דגם זה הוא בעבור שמי שיתקדש שמי שהמלכתיך על עמי ויאמרו יגדל ה' שנתן לנו מלך שישפוט אותנו כראוי:

פסוק יג

ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון. היה לו לומר מן הבמה אלא הכי פירושו ויבא שלמה שהלך לבמה ורבותנו ז"ל פירשו כל עומת שהלך כן בא רוצה לומר כי כשיצא מהבית

אשר היתה שם הבמה היה הולך לאחוריו ופניו לבמה מפני כבוד הבמה. דברי אמת כ"י להרב החסיד מהר"ר שלמה עדני זלה"ה:

פרק ב

פסוק ג

לעולם זאת על ישראל. אפשר שרצה לרמוז שתמיד יהיה יחוד קבה"ו זאת מלכות ישראל קב"ה. א"נ לפי הפשט רמז שהתורה שנקראת זאת תגין על ישראל. ובש"ס סוף מנחות אמרו אמר רב גידל אמר רב מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן ור' יוחנן אמר אלו ת"ח העוסקים בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתוב כאלו נבנה מקדש בימיהם. והרמ"ע ז"ל במאמר אם כל חי ח"ג סימן כ"ג הביא מדרש רז"ל דאליהו זכור לטוב בכל יום מקריב תמידין בבית המקדש שבקדושתו עומד ואפשר דנגנזו לו קופות מתרומות הלשכה כדי שיהיו באים משל צבור זהת"ד ולפי זה א"ש קראין לעולם זאת על ישראל דאליהו זכור לטוב מקריב בכל יום ואפשר זא"ת ר"ת זה אליהו תשבי כלומר שהוא מקריב על ישראל:

פסוק יג

מן בנות דן. אמו מדן ואביו מנפתלי כמו שאמרו במלכים ואמרו רבותנו ז"ל דלכך הוזכר שם אביו ואמו לומר דזכתה רחל אמנו ע"ה דגם דן ונפתלי מבניה עזרו בבנין בית המקדש כמו שעזר אליאב בן אחיסמך למטה דן במשכן:

פרק ג

פסוק ג

ואלה הוסד שלמה. ענין עצה וסוד שלקח מאביו ולא ימלט מהיותו ענין יסוד כי העצה והסוד כמו יסוד לבנין דברי אמת כ"י להרב מהר"ש עדני ז"ל:

פסוק י

מעשה צעצועים. כמו צאצאים ושל עץ שמן. כדכתיב בספר מלכים ומשום כבוד המלך שלמה לא רצה להזכיר כאן כי כל ספר דברי הימים לכבוד מלכי יהודה. מפרשים:

פסוק יז

שם הימני יכין ושם השמאלי בעז. אפשר דרמז יכין לדוד המלך ע"ה אשר הוא טרח והכין הכל בשמים ממעל שהפליא ליחד ולתקן בשירותיו ותקן הנצח אשר זאת לפנים נגע בירך ועל ידי זמירותיו כתיב נעימות בימינך נצח כמשז"ל. ובארץ הפליא להכין

לבנין בית המקדש. ורמז כי יכין גימטריא הוי"ה אדנ"י עם הכולל יחוד קבה"ו. ושם בעז רמז לראש פינה ראש השלישים בעז שהוא בצדקתו בירר ניצוצות הקדושה אשר במואב והפליא לעשות אשר יצאו משם דוד ושלמה וכל מלכי בית דוד עד המשיח. ובתרגום דה"י כתוב וקרא שום ימינאה יכין על שום דאתקנת מלכותא דבית דוד ושום סמאלא בועז על שם בועז רב בית אבא לבית יהודה:

פרק ה

פסוק א

ויבא שלמה את קדשי דוד אביו. י"מ דכל כך נתעשר שלא הוצרך לבנין ליקח מקדשי דוד הע"ה אך רז"ל אמרו בהגדה שידע שסופו ליחרב ולא יאמרו האומות קשה יראתם שלקח נקמה מהבית הזה אשר נבנה במה שלקח דוד מהאומות ויש אומרים שהיה רעב שלש שנים והי"ל לבזבז ההקדשות ולהחיות עניי ישראל:

פסוק ב

אז יקהל שלמה את זקני ישראל. יש מי שפירש דשלמה הע"ה לא ציוה להקהיל אלא זקני ישראל. אכן ישראל מרוב אהבתם באו כלם. אך הזקנים הלכו עם הארון והשאר המתינו בירושלם כי לא היה אפשר שילכו כלם מפני רבויים ואח"כ המלך עם עדת ישראל זבחו לפני הארון צאן ובקר:

פסוק ז

אל דביר הבית. הוא קדש הקדשים הנקרא דביר מפני עשרת הדברות אשר שם בלוחות. ומפני שהדבור אלהי היה יוצא משם כמ"ש וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר:

פרק ו

פסוק ב

בניתי בית זבול לך ומכון לשבתך עולמים. אפשר לרמוז במ"ש הרב עיר בנימין ח"ב פרק תפלת השחר דאברהם אע"ה הוריד השכינה מערבות למכון ויצחק ממכון למעון ויעקב הורידה עד זבול שבו בית המקדש בנוי ומקדש ראשון כנגד אברהם אע"ה שלא הוריד השכינה כי אם עד מכון ובית ב' כנגד יצחק אע"ה שלא הוריד השכינה אלא עד מעון ומ"ה נחרבו ובית ג' כנגד יעקב שהוריד השכינה עד זבול שבו בית המקדש ולכך יהיה קיים זהת"ד עש"ב. ואפשר שזה כיוין שלמה הע"ה בתפילתו שיהיה בית המקדש זה בית זבול אף שהוא מכוון כנגד אברהם אע"ה יהיה לשבתך עולמים כאלו הוא בית זבול

שבו בית המקדש של מעלה בנוי ולא יחרב והשיבו ה' דרך כלל ופרט שיקובל תפלותיו אם ישמרו התורה:

פסוק ו

ואבחר בירושלם וכו' ואבחר בדוד וכו'. כי ירושלם של מטה נגד ירושלם של מעלה והשכינה נקראת ירושלם ובירושלם הר המוריה שבו היה עקידת יצחק ובה אבן שתיה שכביכול התפלל עליה כמו שאמרו רז"ל שיכבשו רחמיו את כעסיו וכו'. ובחר בדוד שהוא גלגול אדה"ר והוא חי וקיים והוא אחוז בשכינה וז"ש ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל כי לו נאה שהוא גלגול אדה"ר וכתבו ז"ל כי זה טעם שהמורד במלכות בית דוד חייב מיתה כמ"ש במקומות אחרים בס"ד:

פסוק יג

ויברך על ברכיו. להראות הכנעה ויפרוש כפיו להיות כלי מוכן לקבל השפע הנשפע מלמעלה מפרשים:

פסוק לג

ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי וכו'. אף שאינו ראוי מכל מקום משום קדוש השם יעשה בקשתו משא"כ לישראל דוקא אם הוא ראוי וכמו שאמר ונתת לאיש ככל דרכיו וכו' כמו שאמרו רז"ל:

פסוק מב

אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך. אמרו בשבת דף ל' כשבנה שלמה בית המקדש בקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה אמר שלמה כ"ד רננות וכו' כיון שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה מיד נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה וידעו כל העם וכל ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו עון. ובמדרש אמרו שהביא ארונו של דוד ובאותה שעה חיה דוד ובהא דייק אומרו אל תשב פני משיחך דהיה ארונו של דוד שם:

פרק ז

פסוק ה

את זבח הבקר שנים ועשרים אלף. אפשר לרמוז בקר גימטריא אש עם הכולל רמז לאש שירדה מן השמים בזכות התורה אש דת שנתנה בכ"ב אותיות וזה רמז שנים ועשרים אלף נגד כ"ב אותיות. וצאן רמז יחוד קבה"ו בהמשכת נ' ש"ב הרמוז בתיבת צ"א

גימטריא הוי"ה אדנ"י נ' כנגד נ' ש"ב בכח זה יתמתקו הדינין מק"כ אלהים וזה מספר מאה ועשרים אלף:

פסוק י

שמחים וטובי לב על הטובה אשר עשה ה' לדוד ולשלמה ולישראל עמו. אמרו בשבת דף ל' שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שנתעברו נשותיהם של כ"א וילדה זכר על כל הטובה שמחל לו אותו עון ולישראל עמו דאחיל להו עון יום הכפורים ואפשר לומר דמה שנהנו מזיו השכינה דין גרמ"א לזכות לבן זכר כמ"ש פרק רבי עקיבא פארן שפרו ורבו ופירש רש"י דבמצות שובו לאהלכם נתעברו נשותיהם של כל אחד זכר. וכן גבי עובד אדום בעבור ארון האלהים נתעברו אשתו וכלותיה ששה בכרס אחד. על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד היינו שמחל העון אשר נמשך מעניין בת שבע כמו חילול ה' אבל בענין לקיחת בת שבע לא חטא כלל והראיה שעל ידו היה זיווג כולל להכניס ס"ת בהיכל ומזה מוכח שלא חטא בענין ב"ש וכמו שביאר הרב המופלא ח"ק כמהר"ח ן' עטר ז"ל בספר חפץ ה' והעד דשלמה בן בת שבע מלך וז"ש הכתוב על הטובה אשר עשה ה' לדוד ולשלמה. וכפי דרך הרב מהר"ח הנזכר דממה שעל ידו נכנס הארון בהיכל דהוא זיווג יסוד ומלכות הכולל מוכח דלא חטא בבת שבע אפשר שזה רמז על הטובה אשר עשה ה' הטובה ה' מלכות טו"ב יסוד ה' עילאה לרמוז להמשכת הבינה אשר בינה עשה ה' לדוד ולשלמה דעל ידם נכנס הארון להיכל והוא יחוד כולל. ולישראל עמו שאכלו ביום הכפורים דעשו חנוכת הבית ז' ימים ובכללם יום הכפורים וז' ימי החג דאין מערבין שמחה בשמחה כמשרז"ל:

פרק ח

פסוק ב

והערים אשר נתן חורם לשלמה. ובספר מלכים אומר כי שלמה נתן לחירם. יתכן שחירם נתן ערים לשלמה בארצו והשיב שם בני ישראל כדי להתחזק בהם ושלמה ג"כ נתן ערים לחירם בגליל וזה היה לחזק הברית ביניהם. רד"ק ז"ל:

פסוק ד

ויבן את תדמור במדבר. במלכים כתיב את תמר ותדמור קרי ואמרו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודיים ובב"ר מפרש שעזרו לשנאי ישראל ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה לכן נכתב במלכים תמר לשון תמורה שהיה להם לעשות לישראל חסד שעשה

להם שלמה ולכבוד שלמה לא נכתב כאן תמר אלא תדמור שאין כבוד לומר שבנה כרך שקלקלו בו. המפרש ז"ל:

פסוק טז
עד היום מוסד בית ה'. פירוש ממוסד כלומר מיום הוסדו ועד כלותו:

פסוק יז
על שפת הים בארץ אדום. פירוש ועשה שם אניה ככתוב בספר מלכים:

פרק ט

פסוק א
ומלכת שבא שמעה את שמע שלמה וכו'. אמרו פ"ק דבתרא דף ט"ו אמר רשב"ג אמר ר' יהונתן כל האומר מלכת שבא אשה היתה אינה אלא טועה אלא מאי מלכת שבא מלכותא דשבא ופירש הרב מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות כל האומר אשה היתה שהיא אשת המלך ואינה היא המולכת טועה אלא מלכותא דשבא דהיא האשה מולכת במלכות שבא ע"ש:

פסוק ד
ולא היה בה עוד רוח. כי סברה כי אין חכמה כמו חכמי ארצה:

פסוק ה
אמת הדבר אשר שמעתי בארצי. כי אני סברתי שהם מפליגים בדבר כדרך העולם. ועתה אני רואה כי אמת הדבר ולא הפליגו ואדרבא לא הוגד לי החצי כי אלו המגידים שהגידו לי לא ידעו כי אם חצי חכמתך:

פסוק ז
אשרי אנשיך וכו' העומדים לפניך תמיד. כי אינו דומה למי שעומד לפניך זמן מה לעומד תמיד ושומע יום יום חכמתך:

פסוק יב
והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך. פירש הרב מהר"ש פרימו ז"ל במ"ש פ"ק דקדושין דלקיחת אדם חשוב חשיבה נתינה והאשה האומרת לאדם חשוב הילך מנה ואתקדש אני לך מקודשת דלקיחת אדם חשוב חשיבה נתינה וז"ש והמלך שלמה נתן וכו' מלבד מה שהביאה למלך ולקחו דהא נמי חשיב נתינה כאלו נתן לה וא"ש מאי דכתיב מלבד כפשטו. ובתרגום דה"י תרגם

ומלכא שלמה יהב למלכת זמרגד ית כל רעותה דבעת מיניה לבר די יהב לה חילופי מאי דאיתיאת לות מלכא:

פסוק יג

ויהי משקל הזהב וכו' שש מאות ושש ושש וכו'. הן בעון סימנא מילתה תסו"ר במספר כי עבר על פן יסור כי הוא אמר אני ארבה ולא אסור. ובא מספר תסו"ר. והיה משקל זהב רמז כי הוא סבר לברר ניצוצי הקדושה כמברר זהב מהסיגים אבל היה דין כי זהב רומז לדין גם רמז כי היה כמו זהב דבמספר הולך וחסר גם הוא הולך וחסר. גם רמז כי היה ט"ו סיהרא באשלמותא ועתה חזר לאחור י"ד כמספר זהב וא"ש ההי"ב:

פסוק כד

והם מביאים איש מנחתו. כפי כח הנותן וגם כפי כח המקבל שלמה המלך הגדול וזהו איש מנחתו הראויה לשלמה הע"ה:

פסוק כט

ושאר דברי שלמה וכו'. ובספר מלכים נכתב באורך כל עניני שלמה. ולא כתב כאן שום דבר מענין לקיחת שלמה הע"ה נשים וכן לעיל בדברי דוד הע"ה אינו מזכיר ענין ב"ש ואוריה כי כל הספר לא נכתב אלא לכבודם כמשרז"ל:

פרק י

פסוק א

וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל וכו'. שם בשכם מקום מוכן לפורענות כמו שאמרו רז"ל שם עינו את דינה שם מכרו את יוסף וכו' וגם עתה שם נחלק המלכות:

פסוק ד

אביך הקשה את עולנו. כלומר הגם דלפי כבודו ויקר תפארת גדולתו שפיר נאה מס זה מ"מ לפי יכולתנו הוא הרבה מצד כחנו ולכך אנו שואלים שתקל מעלינו דלא אפשר לנו לעמוד במס זה ושאלתם כהוגן:

פסוק ו

את הזקנים אשר היו עומדים לפני שלמה אביו בהיותו חי. רמז בזה כמה מעלות להם אחת שהם זקנים ובישישים חכמה וזאת שנית אשר היו עומדים לפני שלמה חכם שבחכמים ועוד בהיותו חי ר"ל אף בעודנו בממשלתו ובמעלת כבודו ועם כל זה שהיה להם מעלות אלו. שגה ברואה ועזב עצתם ושאל לילדים דבמותב תלתא לגריעותא האחת ילדים ולא קנו חכמה והשנית אשר גדלו אתו ואיזה מקום בינה. ועוד בה שלישיה

העומדים לפניו ועד עתה לא היה לו ממשלה ולא ידעו בטיב ההנהגה. ועוד לא הבין דברי הזקנים כי הנה הזקנים כל עצמם שידבר להם דברים טובים דברי רצוי ולא נטפלו אם יקל מעליהם המס וכך אמרו לו אם תהיה לטוב להעם הזה ורציתם ודברת אליהם דברים טובים ודעת זקנים שירצה אותם בלשון רכה ודברים מתוקים והוא אזיל בתר איפכא ודיבר קשות מאד ובשררה רבה לומר קטני עבה ממתני אבי. ועוד שהוא יוסיף להכביד עול יותר ויותר וגם ליסרם בעקרבים דברים שאין להם שחר ואין בהם תבונה כלל. והן בעון יצאת תקלה גדולה מלבד שאבד המלכות עדת ישראל ישגו לומר ראה ביתך דוד מה לנו חלק בדוד וכו' וה' הטוב יכפר בעד:

פרק יב

פסוק ח

וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות. פירוש כמה נזהרים בעבודת מלכי הארצות שלא יקפידו וגם השתדלות לעשות רצונם. אמנם בעבודת ה' אינם זהירים כל כך. ויש ללמוד מוסר גדול מעבודת ב"ו לעבודת הבורא. הגם דיש כמה אלפי רבבות להבדיל בין עבודת ה' לעבודת ב"ו. וכמה בושה יגיע לאדם ויחרד וילפת כאשר יחשוב האדם כמה מקפיד על משרתו שישרת אותו בזהירות ויעשה רצונו בדקדוק ולא יחטיא השערה ולעומת זה יראה מה העבודה שעובד לבורא יתברד ויבוש ויכלם:

פסוק יב

ובהכנעו שב ממנו אף ה'. אפשר דהרשעים מהפכים מדת רחמים למדת הדין ולזה אמר דבהכנעו מה שהיה מדת רחמים למדת הדין חלף הלך ונשארה מדת רחמים כמו שהיא מדת רחמים וז"ש שב ממנו אף ה':

וגם ביהודה היה דברים טובים. ממעשים הגונים שהיה ביניהם ואפשר שהיה אחדות ואהבה ביניהם וגמילות חסדים ובצירוף ענוה ולהעביר על המדות ולכן נתבטל האף וריחם עליהם:

פסוק יג

מלך בירושלם העיר אשר בחר ה' וכו' ושם אמו נעמה העמונית. מגיד הכתוב שהיה לו לרחבעם מסייעים טובים אם היה מתעורר לעבוד ה' זה יצא ראשונה קדושת המקום העיר אשר בחר ה' דירושלם של מטה כנגד ירושלם של מעלה וזה עזר גדול להצליח בעבודת ה'. וזאת שנית ושם אמו נעמה אשר זכתה לידבק בשלמה בימי עניו והיא בת מלך ועל ידה בא לו הטבעת שחקוק עליו שם המפורש וחזר למלכותו כמפורש באגדה

הביא מקצתה הרמ"ע ז"ל במאמרות וזכות אמו היה מסייעו גם כן מלבד קדושת הארץ ועם כל זה ויעש הרע:

פסוק יד

כי לא הכין לבו לדרוש את ה'. דאם היה עושה איזה הכנה היה נקל לו מאד לעבוד עבודת ה' דהי"ל עוזרים ומסייעים טובים כדבר האמור:

פרק יג

פסוק ב

מיכיהו בת אוריאל מן גבעה. ולמעלה קורא אותה מעכה בת אבשלום. וכן בספר מלכים מעכה בת אבשלום ופירש המפרש ז"ל דעיקר שמה מיכיהו בת אוריאל וכאן שהוא ספר היחס של יהודה קראה בשמה אבל בספר מלכים קראה בכינויה לכבוד כלתה אם אסא שכך שמה. וזה הכלל כל מקום שתמצא וי"ו בשם אשה להודיע חשיבותה וכן עתליהו וכן יכליהו כי בעלה אמציה נס לכישה ט"ו שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותם ט"ו שנה עד שמלך עזיהו בנה זה תורף דברי המפרש ז"ל ואפשר ליתן טעם על פי הפשט כי אות וי"ו מיוחדת לזכר ולכן הני נשי במאי דזכיין בחשיבות הוסיף להן וי"ו דחשובות כזכר במדות והנהגה. ועד"ה כל הנשים הם במלכות ואלו כיונו ליחד מלכות עם דודה ולכך נתוסף וי"ו בשמם הרומז לקב"ה ובשמם ה"ו כחדא שריין אלא דקשה מעתליהו ויש לישב וא"ש ההי"ב. ובתרגום דה"י תרגם מיכיהו ברת אוריאל מן גבעתא היא מיכה ברת אבשלום ואמטול דהות איתתא כשרתא אתהפכא למקרי מיכיהו שמא דמעלי ושום אבוהא אתהפיך למקרי אוריאל דמן גבעתא דלא למדכר שמא דאבשלום:

פסוק יא

ומנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב. שמעתי מהרב כמהר"ר שלום עמאר זלה"ה שדקדק מהכתוב זה לסברת הרמב"ם ז"ל דסבר דמצוה להטיב הנרות גם ביום דהרי כתיב כאן ומנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב ומוכח דוקא בערב ועיין בה' תמידין פ"ג דין יו"ד וכסף משנה דין י"ב שביאר דעת הרמב"ם והחולקים עליו ע"ש:

פסוק כ

ויגפהו ה' וימת. אמרו רז"ל ויגפהו ה' לאביה על שבישן שאמר להם ועמכם עגלי זהב. ומכאן ילמד מוסר שלא לבייש את חבירו אפילו אם הוא עובר עבירה והדברים ק"ו מזה שהיו עובדי עבודה זרה ועל שאמר ועמכם עגלי זהב נגף אביה ולכן אפילו בתוכחת יכלכל דבריו במשפט וזו הערה בעלמא בקצרה ויש להאריך הרבה ואכמ"ל:

פרק יד

פסוק ג
ולעשות התורה והמצוה. אפשר דהכונה לעשות התורה לקיים מצוות עשה. והמצוה לשמור לא תעשה. א"נ לעשות התורה ללמוד בתורה והמצוה לקיים המצוות:

פסוק ו
עודנו הארץ לפנינו. פירוש בעוד שהמלכות נכונה לפנינו שאם נצטרך להם יהיו לנו למנוס:

פסוק י
כי עליך נשענו. קשה לע"ד שאם הנו"ן כנוי המדבר למה אינה דגושה תחת חסרון נו"ן השרש ולא ראיתי מי שדיבר בזה אחר כן מצאתיה דגושה בכמה ספרי כתיבת יד והתימה יותר על הרב דוד אבודרהם ז"ל שהביא ראיה למה שאנו אומרים בברכת על הצדיקים ועל חסדך הגדול באמת נשענו מקרא דכתיב לעיל סימן י"ג כי נשענו על ה' אלהי אבותיהם והניח זה שהוא מדבר בעד עצמו כלשון הברכה שבעמידה. דברי אמת כתיבת יד להרב מהר"ר שלמה עדני ז"ל. והרב מנחת שי ז"ל כתב בפשיטות שהנו"ן דגושה ע"ש:

פרק טו

פסוק ג
וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה. אפשר דסיבת הכל הוא ללא תורה דבזמן שיש תורה אגוני מגנא ואצולי מצלא וזכות תורה לשמה מהני לידבק בה' ולעובדו כדת מה לעשות. וכמשז"ל אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין:

פסוק ד
וישב בצר לו על אלהי ישראל ויבקשוהו וימצא. כלומר הגם שצריך להקדים תפלה לצרה והם אעיקרא לא שבו עד בא הצרה עליהם עם כל זה ברחמיו הרבים וימצא להם דרך מציאה:

פסוק ח
והנבואה עודד הנביא. פירוש מפי בן עודד או שמא ששמע גם כן הנבואה זו מפי עודד אביו גם כן:

פסוק טו

וישמחו כל יהודה על השבועה כי בכל לבבם נשבעו. פירוש דזו מצוה אחרת גדולה שעשו בשמחה בכל לב וברצון וערבה לה' וימצא להם דהגם שהיו קטיגורים על מה שעבר אלו המצות הכריעו לעורר הרחמים ולסתום פי המקטרגים וז"ש וימצא להם דרך מציאה כי היה קטיגוריא למעלה וגברו רחמיו יתברך וימצא להם וינח ה' מדת הרחמים להם מסביב:

פסוק יח

וקדשיו. ברוב הספרים הקו"ף בקמץ רחב וכן גם כן בתשובת מורי זלה"ה. דברי אמת כתיבת יד להרב מהר"ר שלמה עדני זלה"ה:

פרק טז

פסוק ז

על כן חיל ארם נמלט מידך. פירוש כי אם בטחת בהקב"ה כשנשבעו וכרתו יחד ברית מלך ישראל ומלך ארם עליך כאשר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך והיית נוצח לכלם ואף לא היית מאבד ממונך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא ועתה שלא בטחת בהקב"ה אבדת ממונך וגם מלך ארם נמלט מידך מפרשים:

פסוק יב

ויחלא אסא וכו' ברגליו וכו'. אמרו רז"ל שאחזו פודגרא ברגליו לפי שעשה אנגריא בת"ח ויש מי שפירש שהוא מדה כנגד מדה לפי שהעולם על התורה עומד וע"י שמנע הת"ח מלעסוק בה והוי כאלו נתמעטו רגלי העולם לכן גם הוא נענש שנתמוטטו רגליו ע"י חולי פודגר"א עכ"ד ולפי פשוטו יש לומר דעשה אנגריא בת"ח שטרחו ברגליהם לכן הוא חלה את רגליו. וגם בחליו לא דרש את ה' כמו שלמעלה אמר ששלח לארם לעזור לו ולא בטח בה' כי אם בטבע להיות נושע בבני אדם גם בחליו עשה כן שדרש ברופאים על פי טבע על כן גם ה' הניחו למקרה ועלה החולי עד למעלה דעל פי הטבע אין לו רפואה. מפרשים. ודרך צחות אפשר דהוא חלה על שעשה אנגריא בת"ח וגם בחוליו לא דרש את ה' רמז שלא דרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ולא שב מחטא זה. ובכלל לפי פשוטו שלא חילה פני ה' על רפואתו כפי הפשט ולפי הדרש שלא ביקש מהת"ח שיתפללו עליו כי אם ברופאים:

פרק יז

פסוק ג

ויהי ה' עם יהושפט כי הלך בדרכי דויד וכו'. פירוש ויהי ה' עם יהושפט יען כי הוא התחיל והלך בדרכי דוד וכיון שהוא התחיל ללכת בדרכי דוד הבא ליטהר מסייעין אותו ויהי ה' עם יהושפט. ומ"ש ולא דרש לבעלים כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך וכו' צריך ביאור דכיון דכתיב כי הלך בדרכי דוד מאי למימרא ולא דרש לבעלים ועוד דכתיב כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך וזה יספיק ולשתוק מאומרו לא דרש לבעלים. ואפשר במ"ש רבינו האר"י ז"ל דגם כשהאדם נשמר מלא תעשה צריך לכוין שהוא מקיים ל"ת כגון דבא לגלח ראשו יכוין לקיים לא תקיפו פאת ראשיכם ולא תשחית את פאת זקנך. ואפשר דיהושפט היה נזהר בזה לכוין דהוא שומר לא תעשה וז"ש ולא דרש לבעלים כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך כלומר שהיה מכוין לשמור לא תעשה שלא לדרוש בבעלים ולקיים עשה לדרוש אלהי אביו ובמצותיו הלך בין בקיום עשין שכיוין לקיים מצות ה' בין בהמנעו מלא תעשה היה מכוין לקיים לפרוש מל"ת:

פסוק ו

ויגבה לבו בדרכי ה'. על דרך שפירשו הראשונים ארח חיים למעלה למשכיל דהמשכיל תמיד ישתדל לקנות יותר שלימות וז"ש ארח חיים לענין ארח חיים שהוא עבודת ה'. למעלה למשכיל תמיד ישתדל להוסיף שלימות וז"ש ויגבה לבו בדרכי ה' שבכל יום היה עולה מדרגה יותר ומוסיף קדושה יטו"ר נפי"ש וז"ש ויגבה לבו בדרכי ה' שהיה הולך ועולה למעלה יום יום בדרכי ה':

פסוק ט

וילמדו ביהודה. אפשר דהכונה שהיו לומדים תורה שבע"פ דינין והלכות ליודעים. ועמהם ספר תורת ה' וילמדו בעם כי להמון העם היו מלמדים אותם תורה שבכתב בספר תורת ה'. ויהי פחד ה' וכו' בזכות תורה שבכתב ותורה שבע"פ ומלמדים תורה לעם תורה שבכתב וליודעים תורה שבע"פ אלים זכותייהו והצל יציל מכל צרה ורוכב שמים עזרם ומגינם:

פרק יח

פסוק א
ויתחתן לאחאב. פירוש שלקח בת אחאב לבנו יהורם וי"מ שהוא עצמו גם כן לקח אחותו של אחאב:

פסוק ה
עלה ויתן האלהים ביד המלך. אפשר לפי מ"ש הרב מהר"י חאגיז דכשאומר האלהים יש שם רחמים כיוונו לומר לו דאפילו לפי מדת הדין יש שם רחמים אשר תנתן רמות גלעד ביד המלך:

פסוק ו
ויאמר יהושפט האין פה נביא עוד לה'. יש שפירשו דיהושפט ראה דאין זה נבואה דהו"ל לומר כה אמר ה' וכיוצא רק זה כמו ברכה שמברכין עלה ויתן האלהים ביד המלך ולז"א האין עוד פה נביא ולזה נתחכם צדקיהו בן כנענה לומר בדרך נבואה ויעש קרני ברזל ואמר כה אמר ה' באלה תנגח את ארם. ורז"ל אמרו שאמר יהושפט מסורת בידינו שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ולז"א האין פה נביא עוד לה':

פסוק כט
התחפש ובא במלחמה. מקור כאלו אמר אתחפש ואבא במלחמה ואתה לבש בגדיך כי אינך צריך אתה להתחפש והריק"ם ז"ל פירש שהוא ציווי פירוש אמר מלך ישראל ליהושפט הסר מעליך בגדי מלכות והכנס במלחמה ודעתו ששניהם יתחפשו ענהו יהושפט אתה לבוש בגדיך אם אני אתחפש כי אחד ממנו יכנס בהוד מלכות ולא קבל ממנו מלך ישראל ויתחפש וכאשר ראה יהושפט כן לא הסיר מעליו בגדי מלכות. מפרשים:

פסוק ל
כי אם את מלך ישראל לבדו. י"מ כי מרגלים היו לו ושמעו נבואת מיכיהו בהיותו מתנבא בפני יהושפט בגורן שער שומרון והגידו למלך ארם ולכן ציוה כן:

פסוק לא
ויזעק יהושפט. אמרו רז"ל אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל יתיאש אדם מן הרחמים ונגזר על יהושפט מיתה שהתחבר לרשע וע"י הצעקה ותפלה לה' ניצול. ואפשר דז"ש וה' עזרו וכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו ומגיד הכתוב שע"י הצעקה

אפילו מדת הדין היה רחמים וניצול וז"ש ויסיתם אלהים ממנו אפילו מדה"ד הצילתו ויסיתם אלהים דייקא:

פרק יט

פסוק ג

אבל דברים טובים נמצאו עמך. אפשר לפרש שמטבעו לא היה טוב וכבש את יצרו כל כך עד שהמדות טובות ועבודת ה' היו רגילים אצלו ונעשים טבע כמ"ש ההרגל נעשה טבע וז"ש דברים טובים נמצאו שבתחילה טרחת וזהו נמצאו דרך מציאה ואח"כ הורגלת בהם ונעשו טבע וזהו עמך וזהו שבח גדול וזכות הוא לך:

פסוק ד

וישיבם אל ה' אלהי אבותיהם. אפשר דהכונה החזירם בתשובה מיראה ואהבה שהוא ה' ובעל הרחמים והוא אלהי אבותיהם והוא תשובה שלימה ביראה ואהבה:

פסוק ו

כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט. פירוש ה' עמכם כשאתם דנים כמו שאמר הכתוב אלהים נצב בעדת אל:

פסוק ז

ועתה יהי פחד ה' עליכם. אפשר שציוה אותם שקודם שיתחילו לדון שיהרהרו תשובה כמו שנוהגים כשבאים לכתוב וליתן הגט. וז"ש ועתה שדרשו רז"ל בעלמא אין ועתה אלא תשובה יהי פחד ה' עליכם שהוא עמכם. שמרו ועשו שיכוונו לשמור כמה לאוין כמו לא תטה משפט לא תכיר פנים לא תקח שחד וכיוצא וכן לקיים כמה מ"ע כגון בצדק תשפוט את עמיתך צדק צדק תרדוף וכיוצא וז"ש שמרו ועשו:

פרק כ

פסוק א

ועמהם מהעמונים. אפשר שהם המעונים הנזכר לקמן בעזיהו ושם מקומן מעון וכן מצינו בספר שופטים וצדונים ועמלק ומעון וי"א שהם עמלקים ולפי ששנו עצמן וכסותם ולשונם כעמונים נקראו כן וכן מוכיח לפנים דכתיב בני עמון ומואב והר שעיר. דברי אמת כ"י להרב מהר"ש עדני ז"ל:

פסוק ה
בבית ה' לפני החצר החדשה. פ"ק דיבמות ושאר דוכתי אמרו א"ר יוחנן שחדשו דברים ואמרו טבול יום אל יכנס במחנה לויה ולפי פשוטו אפשר דכיונו לומר דהם נזהרים בכבוד ומורא וטהרת המקדש ועוד הם מוסיפים גדר בשמירת טהרתו ובזכות זה ינצלו מהצרה. ויש ללמוד מכאן דאם האדם מתפלל על צרה קודם יקבל עליו איזה מצוה או איזה גדר חדש לשמירת מצוה וזה יעורר הרחמים לקבלת התפלה ולינצל מצרה. דכן עשו יהושפט ובית דינו וגזרו מחדש דטבול יום לא יכנס במחנה לויה ואחר זה התאמצו בתפלה:

פסוק כא
ויעמד משוררים לה' וכו'. דהגם שהובטחו על יד נביא שה' יושיעם. נתעוררו הם להודות לה' דעי"ז יתרבו הרחמים ויגדל נא ישועת ישראל. וכן כתיב ובעת החלו ברנה נתן ה' מארבים וכו':

פסוק כח
ויבואו ירושלם בנבלים וכנורות ובחצוצרות. פירש המפרש ג' כלי שיר כנגד ג' כל איש יהודה וירושלם ויהושפט עכ"ד ואפשר לומר עוד כנגד עמון ומואב והר שעיר אשר ניגפו ויושיעם ה' וגם כנגד ג' ימים של ביזה שבזזו השלל כי רב הוא. לכן לקחו ג' כלי שיר להודות לה' על כל הטובה וגם רמזו דזכות אבות אברהם יצחק ויעקב עליהם השלום אהניא להו ויושיעם ה':

פרק כא

פסוק ב
כל אלה בני יהושפט מלך ישראל. לא ראיתי מי שדיבר למה נקרא מלך ישראל מאחר שהוא ממלכי יהודה ועיין במסרה כ"י דברי אמת כ"י להרב מהר"ש עדני ז"ל:

פסוק י
אז תפשע לבנה. שהיתה מיהודה וסמוכה לאדום וכשראו שמרדו אדום מרדו גם הם וחזרו לעזור לאדום. כי עזב את ה' אלהי אבותיו. ולכן אירע לו כל אלה:

פסוק יב
ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא. שבעה שנים אחר שנסתלק אליהו זכור לטוב בא לו כתב זה כמפורש בסדר עולם והיינו שאליהו זכור לטוב נגלה לאחד מהנביאים ושם בפיו

דברים אלו ואמר לו שיכתבם ויאמר לו אליהו שולח לך כתב זה מן השמים כדי שיכנע ויתירא מפרשים:

פסוק כ

וילך בלא חמדה. פירוש דכל ימיו היו ברעה קצר ימים ושבע רוגז ותחלואים וכאבו נעכר ורשומו ניכר:

פרק כד

פסוק ג

וישא לו יהוידע נשים שתים. הרמב"ם ז"ל פי"ז דאסורי ביאה ופ"ה דכלי המקדש פסק דכהן גדול לא ישא שתי נשים והשיג עליו הראב"ד ז"ל מהך קרא דכתיב וישא לו יהוידע נשים שתים ושמעתי שהרב הגדול שארינו כמהר"ר אברהם יצחקי ז"ל היה תמיה על הראב"ד ז"ל דקרא לפניו ואחריו מדבר ביואש וא"כ מאי דכתיב וישא לו היינו שיהוידע לקח ליואש נשים שתים בכלל מה שעשה לו ואין כוונת הכתוב דיהוידע נשא נשים שתים כאשר חשב הראב"ד והרב ז"ל היה תמיה ומתחזק בקושיא זו. ואני בעניי אומר דאין כאן תימה כלל דודאי כוונת הכתוב כמו שפירש הראב"ד גם הרב המגיד ז"ל עינו ראה כי טוב פתר וכן כתבו תוספות ישנים ביומא דף י"ג והדבר ברור דכונת הכתוב על יהוידע דאי כונת הכתוב כמו שפירש הרב הנזכר דיהוידע השיא ליואש נשים שתים מאי רבותיה ותו דהמלך נושא י"ח נשים ומאי איריא שתים ותו דהכתוב הול"ל וישיא לו יהוידע. וכן המפרש פירש כונת הכתוב כהתוספות והראב"ד. ואפשר דשמע השומע ממורינו הרב הנזכר ולא כיוין שמועתו דכוונת מורינו הרב ז"ל לא היתה להקשות על הראב"ד ז"ל רק דהיה אומר דהרמב"ם ז"ל פירש דיואש נשא שתי נשים ובא הכתוב לומר דיואש גם זה לא רצה לעשות מעצמו רק שיהוידע הוא יבחר לו נשים צדקניות שתים כהלכתן וז"ש וישא לו יהוידע והיינו רבותא דיואש בתחילה היה עושה הכל ע"פ יהוידע ולא רצה לישא כי אם ע"פ יהוידע והו"ל כאלו כתיב וישיא לו יהוידע זה אפשר שהיה כוונת מורינו הרב לישב להרמב"ם ז"ל:

פסוק כה

בדמי בני יהוידע הכהן. אולי הרגו לכל בני יהוידע בשעה שהרגו לזכריה או שמא שכבר מתו מאליהם כל בני יהוידע ומילת בני כמו ובני דן חושים ואירע לו ליואש שנשתלם מדה כנגד מדה על שגרם שנהרג זכריה פתאום והוא בהשקט ושלוה לכן הרגוהו ג"כ והוא בהשקט ובשלוה ואני נלע"ד לומר דבדמי דכתיב לשון רבים היינו דם זרעיותיו

של זכריה שהיו עתידין להולד עד סוף כל הדורות וכמו שדרשו רז"ל במשנה פרק ד' מסנהדרין קול דמי אחיך צועקים דמו ודם זרעיותיו. דברי אמת כ"י להרב מהר"ר שלמה עדני ז"ל. ועמ"ש בסנהדרין סוף פרק נגמר הדין על פסוק אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו דסברי רבנן בנים הראוים לצאת ממנו ועיין מה שכתבתי אני עניי בקונטריס פני דוד פרשת בראשית אות ט"ז ע"ש ודוק. אחרי כתבי ראיתי מ"ש הרב מהר"ם ז"ל בפירוש מנחת ערב ויש לדקדק בדבריו כאשר יראה המעיין ואכמ"ל:

פרק כו

פסוק ה

בימי זכריהו. הוא עזיהו. ושלשה שמות היו לו עזיה זכריה עזריה:

בראות האלהים. פירוש ביראת אלהים שהתבונן כי טוב ליראה את ה' וי"מ בראות האלהים כלומר בנבואת האלהים:

פסוק ז

והמעונים. הם העמונים שזכר אחר כך. דברי אמת כ"י להרב מהר"ש עדני ז"ל וזה סותר מ"ש הרב עצמו לעיל סימן כ' והבאתי דבריו שם ע"ש ודוק:

פסוק טז

ויבא אל היכל ה' וכו'. יראה כי שתים רעות עשה אחת היא שבא אל היכל ה' מקום שאסור לזר ליכנס שם וזאת שנית שרצה להקטיר קטורת ועל זה אמרו לו לא לך להקטיר ועל השנית צא מן המקדש. ויש מי שפירש שהטעם שרצה להקטיר משום שהקטורת מעשרת והוא היה לו חיל ועבודה רבה והיה צריך להון רב דבר יום ביומו וסבר דכיון שהוא מלך הותר לו כי המלך גדול מכהן גדול ואמרו לו כי הוא טועה בזה שאין הדבר תלוי במעלה כי אם באנשים המקודשים בני אהרן:

פסוק יט

והצרעת זרחה במצחו. אפשר שהיתה בהירה כשמש כמו שנקראת בהרת. ולקה בצרעת מדה כנגד מדה שהוא רצה ליכנס למקום שאינו שלו לכן ידחה עתה ממקום שהיה שלו. מפרשים:

פרק כז

פסוק ב
ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה עזיהו אביו. פירוש הטובות אשר עשה והיינו דאמר ר' שמעון ן' יוחאי דאם יותם בן עוזיהו עמו היה מקבל מזמנו עד סוף כל הדורות כי בכל המלכים היה איזה הרגש אבל ביותם בן עזיהו לא נמצא שום הרגש כלל:

פסוק ג
הוא בנה את שער בית ה' העליון. אפשר דכונת הכתוב מילין לצד עילאה ימלל שהוא היה מתקן בשכינה שנקראת שער והיא שער בית ה' העליון והוא היה בונה בכוונותיו ומעשיו הטובים בשכינה שהיה ממשיך אורות מלמעלה בסדר המדרגה:

פסוק ו
ויתחזק יותם כי הכין דרכיו לפני ה' אלהיו. דרך כלל מגיד הכתוב שהיה יותם המלך הולך וחזק ומוסיף לכונן דרכיו לפני ה' כלומר בלי שום פניה ושום כוונה אחרת כי אם כל דרכיו לפני ה' דייקא היודע מחשבות ובוחן לבות:

פרק כט

פסוק א
ושם אמו אביה בת זכריהו. ראויה אמו לקרותו על שמה כי היא גרמה לו שלא נשרף לע"ז כמו שאמרו רז"ל דאף לחזקיהו בקש לעשות אלא שסכתו אמו סלמנדרא. מנחת ערב:

פסוק ה
והוציאו את הנדה מהקדש. המפרש פירש כי מיאוס נדה יותר מן המת ואפשר דנקט נדה לרמוז דמה נדה יש לה טהרה גם ישראל הגם שחטאו הרבה בידם ליטהר כנדה שיש לה טהרה ויכולים לשוב בתשובה וה' מקבל שבים והוא פתיחה למה שאומר עתה עם לבבי לכרות ברית וכו':

פסוק יט
הכנו והקדשנו. מפרש בש"ס הכנו שגנזום והקדשנו שהקדשנו אחרים תחתיהם:

פסוק כב
ויזרקו הדם המזבחה. כפל לומר זריקת הדם בכל פעם אפשר דמרוב שמחתם שנטהרו וטהרו המקדש והחלו מעלין על המזבח לה' הוא מזכיר בפרטות בכל פעם כמי שנותן הודאה שזכו לעבוד לה':

פסוק כד
לכפר על כל ישראל וכו'. ואמרו רז"ל דהוראת שעה היתה:

פסוק כה
כי ביד ה' המצוה ביד נביאיו. כלומר לשורר הלוים בשעת הקרבת הקרבנות ורז"ל למדוה מהכתוב בערכין:

פסוק ל
ויהללו עד לשמחה. אפשר לרמוז שכיונו ליחד קבה"ו וזה רמז עד תפארת כידוע לשמחה מלכות:

פרק ל

פסוק ד
ויישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל הקהל. לא אמר בעיני השרים וכל הקהל כי השרים הם הסנהדרין והחכמים והם לא הסכימו כמ"ש עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו כן כתב בפירוש מנחת ערב ובספר שושנים לדוד כתב הבאתיו אני עני בקונטריס פתח עינים בפסחים דף נ"ו דמאי דכתיב ויועץ המלך עם שריו אינם חכמים ואין הספר בידי כעת. ואני בעניי כתבתי שם דהרמב"ם ספ"ד דביאת מקדש כתב ועל החכמים שהסכימו עמו ע"ש ועתה נראה לפק"ד דפירוש הכתוב הכי הוי ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש השני והיינו שהמלך קבץ החכמים והחשובים ונתיעץ עמהם וכלם היו באותו מעמד ובקבוץ ההוא ונמצא שהיו בעצה כל החכמים. אבל בגמר הענין כתיב ויישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל הקהל והכא בדקדוק לא אמר שריו דאע"ג דהיו בעצה הכל אבל בהסכמה לא אמר הכתוב שריו דלא הודו לו חכמים ומשו"ה השמיט הכתוב שריו והגם דהיו בסברתו איזה חכמים היו מיעוט והלכה כרבים ומשו"ה לא אמר שריו. ובזה שכתב הרמב"ם שהיו חכמים עמו יתישב קצת דאם היה חזקיהו לבדו לא היה עושה הפך הכתוב אחרי רבים להטות. אך מאחר שהיו עמו איזה חכמים לאו יחיד הוא ויש מקום לומר דאחרי רבים היכא דכי הדדי נינהו אבל אי מחדדי המיעוט לא כדאמרינן גבי ב"ש. ומיהו לפי האמת כת חזקיהו הע"ה לא הוו מחדדי טפי. ואפשר דגם חזקיהו הע"ה ורבנן דבהדיה לא הוו כל כך חזקים בסברתם וסמכו להוראת שעה ושאל חזקיהו הע"ה ה' הטוב יכפר בעד ועוד יש לצדד בזה ואכמ"ל:

פסוק יח
כי אכלו את הפסח בלא ככתוב. שעיבר לכתחילה מפני הטומאה ועיבר ניסן בניסן כ"כ הרמב"ם ז"ל שם ספ"ד מה' ביאת מקדש ומר"ן בכסף משנה גלי לן טעמי. והיה גם כן דאין מושיבין מלך בעיבור שנה ועמ"ש בפתח עינים שם:

פסוק כ
וישמע ה' אל יחזקיהו וירפא את העם. שנרצה קרבנם כמ"ש הרמב"ם ז"ל שם:

פסוק כז
ויברכו את העם וישמע בקולם. כמו שהבטיחנו ושמו את שמי ואני אברכם:
ותבא תפלתם. שלעיל כתיב וירפא את העם שנרצה קרבנם וכאן מגיד הכתוב שגם תפלתם היתה רצויה היא העולה למעון קדשו ודייק הכתוב למעון קדש"ו לשמי"ם:

פרק לא

פסוק ה
וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן וכו'. פירוש כשפרץ הדבר שעשו ישראל והביאו מתנותיהם כראוי נשתלחה ברכה בפירותיהם ועל כן הרבו בני ישראל ראשית דגן שהיא התרומה והמעשר רב מאד כי ברכם ה' כמ"ש עשר בשביל שתתעשר ופירשו הראשונים כי עשר תעשר שניהם לשון מעשר והכוונה עשר ואם עשר יהיה ברכה ותעשר פעם אחרת וכן פעמים הרבה וממילא שתתעשר כיון שאתה מוציא מעשרות הרבה וכשראו שעל ידי נתינת המעשר בלב שלם ובשמחה נתברכו הביאו גם כן המעשר מפירות האילן ומעשר ירק שאינם חייבים מן התורה וגם הביאו מעשר מהקדשים שהקדישו אעפ"י שהם פטורים ממעשר וז"ש הכל לרוב הביאו. מפרשים בתוספות נפך ושינוי:

פסוק ט
וידרוש יחזקיהו וכו'. לפי שראה הערימות גדולות אמר שמא לא לקחו הכהנים והלויים והשיב עזריהו שזה היה ברכת ה' כי מהחל התרומה להביא נתברכו התבואות מאד והיו מביאים המעשר והתרומה ואכלנו אכול ושבוע והותר והיא ברכה אחרת ואכלתם לחמכם לשובע ואמרו אוכל קמעא ומתברך במעיו:

פסוק כא
ובכל מעשה אשר החל וכו'. אפשר במה שכתבנו בכמה מקומות מה שפירש הרב המובהק כמהר"ר יהודה הכהן ז"ל איש ירושלם ת"ו מ"ש הכתוב צנים פחים בדרך

עקש שומר נפשו ירחק מהם דנפש רוח ונשמת ישראל חלק אלוה ממעל חוטר מגזע האבות הקדושים ולכן איש ישראל יעלה בלבו מחשבות טובות ללמוד או לתת צדקה וכיוצא איזה מצות. אד היצה"ר מקרר חומו מעט מעט באמדנות וספקות עד שתתבטל המחשבה ההיא כולה או מקצתה וז"ש צנים פחים קרירות מחמימות מחשבת תלמוד תורה ומצוה זהו בדרך עקש מהיצה"ר שומר נפש"ו דייקא ירחק מהם ועבר צינ"ה עכ"ד וכלפי זה משבח הכתוב לחזקיהו הע"ה ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לא נתקרר חומו אלא בכל לבבו בשני יצריו עשה מה שחשב והחל והצליח להוסיף עוד על מה שחשב והוא פלא שכך היה בכל ולא היה שום פעם נושא הצינ"ה אלא עשה והצליח:

פרק לב

פסוק ד

ואת הנחל השוטף וכו'. זה אחד מהדברים שלא הודו לו חכמים. אמנם באבות דר' נתן פרק ב' הוא היה מונה ד' דברים שעשה חזקיהו הע"ה והסכימה דעתו לדעת המקום ובכללם שנינו סתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקום שנאמר חזקיה סתם מי גיחון ויישרם למטה מערבה בעיר דוד ויצלח יחזקיהו בכל מעשיו וזה הפך התוספתא דפסחים דף נ"ו דקתני ולא הודו לו חכמים ובודאי דחכמים שלא הודו לא סברי דעשה כהוגן והסכימה דעתו לדעת המקום ואני בעניי כתבתי קצת ישוב בקונטריס כסא רחמים דף ע"ו בס"ד ע"ש. ודע דרש"י ז"ל פירש פ"ק דברכות דאין זה גיחון דבד' נהרות דההוא לאו בא"י הוא אלא הוא מעיין קטן בירושלם ונקרא מי השלוח כדכתיב והורדתם אותו אל גיחון ות"י ותחתון יתיה לשלוחא ועיין בגט פשוט סימן קכ"ח ס"ק ל"ז ודלא כהראב"ע והרמ"ה שפירשו שהוא מד' נהרות:

פסוק כב

וינהלם מסביב. פירוש שלא פחדו מכל סביבותיהם:

פסוק כג

ומגדנות לחזקיהו. הפירוש כאן מיני זהב וכסף ואבנים יקרות ופירות חשובים דברי אמת כ"י להרב מהר"ש עדני ז"ל:

פסוק לא

וכן במליצי שרי בבל וכו'. כתוב בתרגום דה"י והיכנא במתורגמנין רבוני מלכא דבבל דאשתלחון לוותיה למתבע תמהא דהות בארעא למחמי ית תרין לוחי אבניא דהוו בארון

קיימיה דה' דאצנע תמן משה עם תרין לוחי אבניא דאתברו על חובא דעגלא דעבדו בחורב ארשייה מימרא דה' לאחמיותהון ולא אתנזק למידע כל דהוה בלבביה מטול לנסיותיה:

פרק לד

פסוק ג

והוא עודנו נער. אף על פי שראה מעשה אבותיו שעבד ע"ז ודרך הנער ללמוד ממעשה אבותיו ואין לו דעת לבחור בטוב. אכן יאשיהו המלך ע"ה הן בעודנו נער מאס במעשה אבותיו והחל לדרוש לאלהי דוד הע"ה:

פסוק טז

וישב עוד את המלך דבר. כלומר שכן עשה המצאה שלא להבעית המלך בבשורה רעה על כן התחכם להשיב עוד דבר אחר אל המלך תחילה ותוך הדברים אמר בהבלעה ספר נתן לי חלקיהו וז"ש וישב עוד את המלך דבר. מנחת ערב:

פסוק כב

וילך חלקיהו ואשר המלך. פירוש ואשר צוה המלך ללכת עם חלקיהו:

אל חולדה הנביאה אשת שלום וכו'. אמרו פ"ק דמגלה ובמקום ירמיה היכי מתנבאה איהי ותירצו קרובת ירמיהו היא ולא מקפיד עלה ובהגהות אשרי כתוב מכאן דיכולין להורות במקום דידוע דלא מקפיד רביה. ודברי הגהות אשרי הללו יש לעמוד בהם עמדתי אני בעניי עליהם בקונטריס כסא רחמים דף ס"ט ע"ש באורך:

פסוק כג

אמרו לאיש השולח אתכם וכו'. רז"ל פקפקו על דברים אלו דאמרה לאיש ולא אמרה למלך. ולעיל במלכים כתבתי דיש מקום להליץ זכות עליה עיין שם:

פרק לה

פסוק יג

ויבשלו הפסח באש. הכתוב קורא לצלי בישול וכן הוא אומר ובשלת ואכלת ובנדרים דף מ"ט דמייתי לצלי דמקרי בישול מקראין יש לדקדק אמאי לא מייתי מהכתוב בתורה ובשלת ואכלת וכבר כתבו האחרונים בזה ועיין במחזיק ברכה י"ד סימן פ"ז אות י"ד ע"ש:

פסוק יח

ולא נעשה פסח כמוהו בישראל וכו'. יש מפרשים שהמלך והשרים יתנו בהמות לפסחים די ספוקם בשופע גדול וגם העדיפו מטובם לתת ג"כ בקר לשלמי חגיגה ולשלוח לאיש ואיש לפי אכלו זה לא היה בשום זמן כפסח הזה שנעשה בימי יאשיהו והיותר נראה הוא כמו שיש מפרשים שעשו הפסח הזה ביראה ורעדה על הספר שמצאו ונבואת חולדה הנביאה וז"ש כי לא נעשה כפסח הזה שהיו יראים וחרדים ועם כל זה היו מקיימים המצוה כתקנה ובלב שלם:

פרק לו

פסוק כג

מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל. אפשר לרמוז במ"ש הרב ש"ך ז"ל עה"ת דבגאולת מצרים הקב"ה הוסיף אחד על אלהים והוא גימטריא פ"ז גימטריא אני ה' והיתה גאולה עכ"ד ואפשר דלזה תמיד בדברי הנביאים אומר אני ה' כי תמיד הקב"ה מרחם ואומר אני ה' למתק אלהים ולהושיע וז"ש אני ה' לא שניתי. וכן ר"ת ה' אלהיו עמו ויעל גימטריא פ"ז כמספר אני ה' לרחם עלינו והוא גימטריא לבנה שהיא השכינה כי בעבור השכינה תהיה גאולתנו והוא רמוז ג"כ בתיבות אני ה' כי אני רמז לשכינה ה' לקב"ה. והנה סיום התורה לעיני כל ישראל היא למ"ד גם סיום הכ"ד ויעל למ"ד ולחבר תורה שבכתב עם תורה שבע"פ התחיל רבינו הקדוש המשנה במ"ם מאימתי קורין שאחר הל' מ"ם ובזכות התורה תבא הגאולה כמו שאמרו רבותינו ז"ל ע"פ גם כי יתנו בגוים וכמו שאמרו בזהר חדש דגאולה זו בזכות משה רבינו עליו השלום ובזכות התורה. המקום ברב רחמיו יעשה למען שמו ויגאלנו גאולה שלימה ויבנה בית קדשנו ותפארתנו ויזכנו לשמוע תורה מפיו כמש"ה וכל בניך לימודי ה' יורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו ארחות חיים:

התהלה והתפארת לחי העולמים. ודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וברוך שם כבודו ומרומם על כל ברכה ותחלה נס"ו:

יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך.

הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו.

ואני בחסדרך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי.

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה.

ת"ו ש"ל ב"ע

בי"ו יי"ל

לשון ההקדמה למפתחות שנדפסו בספר חומת אנך דפוס פיסא

שער בין החומתים. זה השער פתוחי חותם (אותיות חומ"ת) להאי ספרא רבא ויקירא חומת אנ"ך ארבע חלקים. תורה. נביאים ראשונים. נביאים אחרונים. כתובים. אנכי אר"ש להקל על הנצבים בחומה. קטינט דתלמידי דברי רב הי"ו. תולעת ולא איש הצעיר
גבריאל פירירה די ליאון ס"ט
אוהב דבק מאח
הט אזנך ושמח
מאחר עלו"ת לידי גמר טוב המלאכה המפוארה הזאת של ספר הקדוש הזה הגיע ע"ט דודים לברך על המיג"מר לשולח עזרו מקדש. הנותן כח לעשות חיל הפלא ופלא ביתר שאת על הדפוסים אשר לפנינו כאשר האמת יורה. ועתה שנסנו מתנינו להגדיל תורה ולהאדירה להחזיר יופי הדפוס על מכונה והדרה כאשר בראשונה באותיות אמשטרדם בשלם שבפנים בכל הדברים המסתעפים במלאכת מחשבתה מעשה ידי אמן. והעמדנו עלינו מצוה להביא מן המובחר הספרים אשר עלה בדעתנו להדפיס בשנה הזאת בדפוס החדש המשובח הלזה בעזר ה' כמו שמבוארים למטה איש על דגלו. הי"ת ברחמיו הרבים יפליא חסדיו ויזכנו להוציא לאור כל שאר ספרי הקודש הנדרשים לקנות ואינם נמצאים ומלאה הארץ דעה את ה' ובא לציון גואל במהרה בימינו אכי"ר:
שיר ושבחה
לאל ברוך גדול דעה רם על רמים. אשר לו יאות התהלה והתפארת ביה ה' צור עולמים. אשר נתן כזאת בלב איש תם וישר הולך את חכמים. להדפי"ס תמימים. ספר התורה הזה ושאר ספרי הקדש את האורים ואת התומים. זה דודי וזה רעי כחותם על זרועי אשר ברכו ה' כה"ר שמואל מולכו הי"ו יצו ה' אתו (ואת זרעו) את הברכה ערוכה בכל ושמורה בגנזי מרומים. אפריין נמטייה על אשר טרח ויגע להגדיל תורה ולהאדירה בהגהה מדוייקת שבעתים בנקודות וטעמים. וחשב מחשבות לחבר מלאכת מחשבת כל המחובר לטהור טהור את עצומים. ספר מבחר מפנינים פירוש חומ"ת אנך לא יערכנה זהב ואבן יקרה ואינך וס"ת עדיף כתר"י מלא צנא דדובשא מור ואהלות עם כל ראשי בשמים. רואיו יאמרו יופי לך משב"ח לכל הדברות ואמירות מפענח נעלמים. כי שם נקבצו פירושים נחמדים בע"ט דודים. ויעש גם הוא מטעמים. כפרים עם נרדים והשביע בצחצחות בארש נכוחות כמשה מפי הגבורה דורש כתי אותיות ויהיו תואמים. זאת פעולת צדיק תמים אדמ"ו הרב המופלא בוצינא דנהורא כמוהר"ר חיד"א מעלת הרב המחבר נר"ו מרן דבשמייא ישמרהו ויחייהו ויוסיף לו שנות חיים טובים ארוכים ומבורכים ימים על ימי מלך יוס"ף אלף פעמים. ונזכה ונחיה בצילו בצל החכמה ונגילה ונשמחה בו

ובתורתו על אחת כמה וכמה חיבורים גדולים ועצומים אשר בידו יד הקדש סתומים וחתומים. גלי לדרעיה ונפק נהורא גלוי לכל העמים כירא. ואנכי צעי"ר לימים בראותי יופי המלאכה ויופי הדפוס והדרתו אודה ה' בכל לבב לתת כבוד לשמו אקריב זבח השלמים ואיל המלואי"ם לברך על המוגמר להודות לשם ה' הוא ברחמיו יאיר עינינו בתורתו ויחיש לנו את ישועתו תשועת עולמים. זאת נחלת עמו וצאן מרעיתו נחלת שדי ממרומים כיר"א:

שיר

יוֹם זֶה אֲשֶׁר נִשְׁלַם בְּטוּב נִגְמָר.

סֵפֶר פְּאֵר תּוֹרָה כִּי טוֹב סַחְרָהּ:

תּוֹרַת אֱלֹהִים חַי מְפוֹאָרָה.

חֶמְדָּה יְקָרָה הִיא מִפָּז מִכָּרָהּ:

הַיּוֹם לְאוֹר עוֹלָם מְאוֹר זִיוָהּ.

יָאִיר וְיַזְהִיר צִיץ נֵזֶר כִּתְרָהּ:

יֶתֶר שְׁאֵת הֵן לָהּ בְּרוֹב יִתְרוֹן.

עַל כָּל שְׁאַר סֵפֶר זַכָּה בָרָהּ:

מִי זֶה יְמַלֵּל הוֹד שְׁבָחֶיהָ.

כִּי גָבְהוּ בִינוֹת לִקְרוֹא מִקְרָא:

הַיּוֹם נְהַלֵּל שֵׁם אָדוֹן עוֹלָם.

הִשְׁאִיר בְּרָכָה זֹאת לָנוּ עֶזְרָה:

זֹאת הִיא לְאוֹת עוֹלָם לְדוֹר דּוֹרִים.

בֵּין אֵל וּבֵין עֵדָה הַמְאֻשָּׁרָה:

זִכְרוֹן תְּעוּדָה זֹאת לְיִשְׂרֵי לֵב.

תָּמִיד לְהַמְתִּיק סוֹד עִם צוּף יַעְרָהּ:

זֹאת הַתְּעוּדָה הִיא בְיִשְׂרָאֵל.

בָּאִים בְּסוֹד דָּתוֹ יִרְאוּ אוֹרָהּ:

***מִי קָם כְּיִשְׂרָאֵל לְעוֹלָמִים.**

בְּשִׁמּוֹ וְשֵׁם דָּתוֹ מִכָּל נִבְרָא:

זֶה אוֹת מְאֹד נִפְלָא מְאֹד נוֹרָא.

כִּי אֵל לְעַמּוֹ צִנָּה סוֹחֲרָהּ:

בָּהּ נַעֲלוֹז לָעַד. וּבָהּ מִבְטָח.

מִשְׂגָּב וּמַחְסֶה הִיא אֶל עֵת צָרָהּ:

בָּהּ נֶהֱנָה נִתְעַלְסָה תָּמִיד.
בָּהּ נֶחֱזֶה פִּלְאֵי גִבּוֹר נוֹרָא:
בָּהּ הָאֱנוֹשׁ יִצְלַח וְיִתְעַלֶּה.
בַּמַּעֲלוֹת יֹאחֵז יַעְדֵּה נִזְרָהּ:
בָּהּ יַעֲלוֹז צַדִּיק וְנִשְׂמָתוֹ.
תִּשְׁכּוֹן בִּמְרוֹמֵי עַל שָׁם בִּמְקוֹרָהּ:
עַתָּה רְאוּ אִישִׁים וְאַנְשֵׁי שֵׁם.
יוֹפִי מְלֵאכָה זוֹ הַמְהֻדָּרָה:
חוֹמַת אֲנָךְ מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָן.
נֶאֱמָן גְּאוֹן הַדּוֹר לוֹ הוֹד מִשְׂרָה:
הוּא רַב גְּדוֹל דֵּעָה. וְכָל חָכְמָה.
בּוֹ שָׂכְנָה בִינָה. שַׂי לַמּוֹרָא:
יוֹסֵף יְיָ לוֹ שָׁנוֹת חַיִּים.
עַד בּוֹא מְשִׁיחַ אֵל לִבְנוֹת בִּירָה:
מִזְמוֹר לְדָוִד אֹז בְּגִיל נָשִׁיר.
תּוֹךְ מִקְדָּשֵׁי עֶלְיוֹן. אָז לֹא נִירָא:
מַדְפִּיס תְּמִימִים הוּא שְׁמוּאֵל דּוֹד.
הִצִּיב דְּפוּס כַּדַּת גַּם כַּשּׁוּרָה:
הַזֵּיל בְּנָדָבַת לֵב זְהַב כִּיסּוֹ.
בְּנָיָיר וְאוֹתִיּוֹת עָשָׂה יתרה:
ברכת יְיָ תעשיר ביתו.
זרעו בהוד יפרח בזכות תורה:
חזקו בני ציון בלב שלם.
לקרוא במקרא זאת לכם סתרה:
אז אל יקבצכם לעיר שלם.
עליון אשר לו כח וגבורה:
יחיש פדותכם קל מהרה הוא.
יבא ויושיע מכל צרה:
אז כל עדת אל. אל דביר קדשו.
שם יעלו שי. מנחה וקטורה:
אז נחזה אור מחזה שדי.

נשיר בקול תודה עם קול זמרה:
אז על מזבחות נעלה פרים.
נודה לשם האל ושמו נקרא:
אז כהני עליון ברוב חדוה.
יתרועעו בשיר ישאו זמרה:
הקו"ל היה מאיש צעיר מחוי קידה קמי רבנן ותלמידהן כושל שבהן
שמואל ס"ט בכמהר"ר משה הכהן זלה"ה

* **הענין הוא להרב יעבץ ז"ל בספר עמודי שמים בהקדמתו אשר כתב בדף ה' ע"ב וז"ל: ואיך לא יבוש הכופר בהשגחה ויעמוד נכלם**. מי שיעיין ביחוד ענייננו ומעמדנו בעולם. אנחנו האימה הגולה שה פזורה אחר כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפים מהשנים ואין אומה בעולם נרדפת כמונו. מה רבים היו צרינו. מה עצמו נשאו ראש הקמים עלינו מנעורינו. להשמידנו לעקרנו לשרשנו מפני השנאה שסיבתה הקנאה צררונו. גם לא יכלו לנו לאבד ולכלותינו וכל האומות הקודמות העצומות. אבד זכרם. בטל סברם. סר צלם. ואנו הדבקים בה כולנו חיים היום. לא נפקד ממנו בכל תוקף אריכות גלותינו אפילו אות וניקוד אחד מתורה שבכתב וכל דברי חז"ל קיימים לא יטה לארץ מנלם. לא שלט בהם יד הזמן ולא כלם. מה יענה בזה פילוסוף חריף היד המקרה עשתה כל אלה. חי נפשי כי בהתבוננני בנפלאות אלה גדלו אצלי יותר מכל נסים ונפלאות שעשה הש"י במצרים ובמדבר ובא"י וכל מה שארך הגלות יותר נתאמת הנס יותר ונודע מעשה תקפו וגבורתו. עכ"ל הזהב: